

Vragen gesteld door de leden der Kamer, met de daarop door de regering gegeven antwoorden

2287

Vragen van het lid **Tuinman** (BBB) aan de Minister van Defensie over *het artikel «Optimising Dutch Air and Space Power Policy Recommendations for Defending the Netherlands and Deterring Aggression as Part of NATO»* (ingezonden 14 mei 2024).

Antwoord van Minister **Brekelmans** (Defensie), mede namens de Staatssecretaris van Defensie (ontvangen 16 augustus 2024).

Vraag 1

Bent u bekend met het artikel «Optimising Dutch Air and Space Power Policy Recommendations for Defending the Netherlands and Deterring Aggression as Part of NATO», gepubliceerd door de Royal United Services Institute (RUSI) in opdracht van het Ministerie van Defensie?¹

Antwoord 1

Ja.

Vraag 2

Bent u het eens met de bevinding dat Defensie de laatste jaren diverse rapporten heeft laten opstellen over de verschillende militaire domeinen van optreden (land, zee, cyber en nu ook lucht en *space*), waarbij de conclusie iedere keer was dat Defensie te veel met te weinig middelen wil doen en er keuzes moeten worden gemaakt?

Antwoord 2

Met de Defensienota 2022 zijn belangrijke stappen gezet in het herstel en groei. In het licht van de verslechterde veiligheidssituatie waren deze investeringen noodzakelijk om aan onze grondwettelijke taken te voldoen. Maar we zijn er nog lang niet. Het versterken van de Defensieorganisatie kost tijd, mede omdat de jarenlange bezuinigingen op Defensie hun tol hebben geëist. Daarnaast zullen er altijd keuzes moeten worden gemaakt, zelfs wanneer ten minste 2% van het BBP aan Defensie wordt besteed.

¹ RUSI, 15 april 2024, Optimising Dutch Air and Space Power: Policy Recommendations (<https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/special-resources/optimising-dutch-air-and-space-power-policy-recommendations>)

Vraag 3

Kunt u uitleggen hoe het proces bij Defensie eruitziet zodra er keuzes moeten worden gemaakt die over domeingrenzen heengaan en wat de rol van de Commandant der Strijdkrachten daarin is als kennisautoriteit militair optreden?

Antwoord 3

Defensie volgt en analyseert continu trends die zich in het veiligheidsdomein voordoen. Dit zijn onder andere geopolitieke ontwikkelingen, bedreigingen voor de Nederlandse veiligheidsbelangen en karakteristieken van de toekomstige operationele omgeving. Vervolgens wordt bepaald welke invloed deze aspecten hebben op het veiligheidslandschap en wat deze specifiek voor Defensie betekenen. Deze analyses stellen de CDS in staat om in samenwerking met DG-Beleid militaire adviezen op te stellen. Deze adviezen beogen een balans te vinden tussen de doelstellingen, de manier waarop deze gerealiseerd moeten worden en de benodigde (militaire) vermogens. Het kabinet zal deze keuzes uitwerken in een Defensienota, die uiterlijk met Prinsjesdag met de Kamer wordt gedeeld.

Vraag 4

Ziet u de noodzaak om ook een rapport te laten opstellen dat specifiek ingaat op het operationele concept van de NAVO (Multi Domein Optreden (MDO)), de vernieuwde dreigingsscenario's en de NAVO *capability targets* en wat dat betekent voor de inrichting van de Nederlandse krijgsmacht, gelet op de diverse deelrapporten op het gebied van domeinspecifiek optreden?

Antwoord 4

In de bestaande analyses en processen waarmee doorlopend richting wordt gegeven aan de inrichting van de NLD krijgsmacht worden dreigingsscenario's, conceptuele ontwikkelingen zoals MDO, en de ontwikkelingen rond de NAVO *capaciteitendoelstellingen* structureel meegenomen. De NAVO vormt immers de hoeksteen voor ons veiligheidsbeleid. Zie ook het antwoord op vraag 3. Daarbij wordt veelvuldig gebruik gemaakt van de kennis en expertise van nationale en internationale kennis- en onderzoeksinstituten, waaronder TNO en Clingendael.

Voor de inzet en inrichting van de toekomstige krijgsmacht is MDO als kern van het militair optreden een uitgangspunt. De basis hiervoor is het NAVO MDO-concept, dat onder regie van het *Allied Command Transition* (ACT) met medewerking van alle lidstaten is ontwikkeld. De implementatie van MDO is een belangrijk speerpunt binnen de NLD krijgsmacht en wordt momenteel verder uitgewerkt door een speciaal daarvoor ingericht team onder leiding van de CDS. TNO en NLR ondersteunen hierbij middels een breed onderzoeksprogramma.

Het MDO-concept, de NAVO *capaciteitendoelstellingen* en andere (inter)nationale verplichtingen vormen belangrijke kaders voor de capaciteitsontwikkeling en benodigde investeringen voor een slagvaardige en toekomstbestendige krijgsmacht.

Deze thema's zijn geborgd in bestaande (interne) processen en er is structurele samenwerking en kennisuitwisseling met internationale partners en kennis- en onderzoeksinstituten op dit gebied. Deze thema's krijgen de nodige aandacht in bijvoorbeeld de Defensienota. Daarom acht ik het opstellen van een separaat rapport over deze thema's momenteel niet nodig.

Vraag 5

Kunt u reflecteren op de uitkomsten van het rapport en of die in lijn waren met eerdere resultaten van Nederlandse capaciteitsanalyses en *benchmarks* op het gebied van Nederlandse *air power*?

Antwoord 5

Het RUSI rapport is de eerste uitgebreide analyse uitgevoerd op het Nederlandse lucht- en ruimteoptreden, gericht op de dreiging van de Russische Federatie. Echter, middels de Defensienota 2022 (Kamerstuk 36 124, nr. 1) heeft het kabinet gerichte keuzes gemaakt ter versterking van de krijgsmacht, waaronder in lucht- en raketverdediging. Ook zijn er in de voorjaarsnota extra middelen ter beschikking gesteld voor luchtverdediging en munitie en heeft Defensie haar eerste ruimtestrategie gepubliceerd. Het

kabinet onderschrijft de conclusie van het RUSI rapport dat meer investeringen nodig zijn, waaronder op het gebied van voortzettingsvermogen. De verslechterde mondiale veiligheidssituatie maakt het noodzakelijk dat we doorgaan met het versterken van de krijgsmacht in de gehele breedte en diepte. Daarbij hebben 30 jaar bezuinigingen diepe sporen getrokken binnen de gehele Nederlandse defensie en dus ook in de luchtmacht. Het RUSI rapport maakt wat betreft het kabinet duidelijk dat een verdere groei naar ten minste 2% noodzakelijk is om toegerust te zijn op een mogelijk conflict.

Vraag 6

Bent u het eens met de gevolgtrekkingen van het rapport dat Nederland om haar *air power* te optimaliseren keuzes moet maken, waarbij het doorbreken van de A2AD-dreiging met *suppression/destruction of enemy air defences* (SEAD/DEAD) de eerste prioriteit zou moeten krijgen met de F-35 als zwaartepunt en dat taken zoals *close air support* en helikoptersteun zouden moeten wijken?

Antwoord 6

Rusland vormt de meest significante en directe bedreiging voor vrede, veiligheid en stabiliteit op het Europese continent². Zij beschikt over een geavanceerde *Anti-Access Area Denial* (A2AD) capaciteit gevormd door *Integrated Air Defence System* (IADS) en *Electronic Warfare* (EW) capaciteiten. Het huidige conflict in Oekraïne toont aan dat het creëren en behouden van luchtoverwicht van cruciaal belang is om vrijheid van handelen mogelijk te maken, om zowel het land alsook het maritieme domein vanuit de 3^e dimensie een asymmetrisch voordeel te kunnen bieden. Luchtsteun vergroot de vrijheid van handelen voor zowel het land als maritieme domein. Daarvoor is een robuuste SEAD/DEAD-capaciteit nodig waarmee de NAVO in staat is om effectief de Russische A2AD-capaciteit uit te schakelen. Dit draagt bij aan de afschrikking van verdere agressie door Rusland, middels het concept van *deterrence by denial*. Deze capaciteit is binnen de Europese bondgenoten van de NAVO beperkt aanwezig. Mede daarom heeft Defensie besloten de SEAD/DEAD capaciteit te versterken en in de Defensienota 2022 aangekondigd te investeren in verbeterde *Anti-A2AD*-bewapening voor de F-35 (Kamerstuk 27 830, nr. 402), en spitst de training verder toe op deze complexe taak.

Vraag 7

Bent u het eens met de U.S. Joint Air Power Competence Centre dat SEAD en DEAD een echte *joint* activiteit is, waarbij de andere domeinen ook activiteiten zoals cyberhacks, speciale operaties en het via land aangrijpen van knooppunten en vijandelijke lucht- en raketsystemen in samenhang moeten uitvoeren? Zo nee, waarom niet? Zo ja, hoe krijgt dat vorm in alle plannen en investeringstrajecten?

Antwoord 7

Ja. Het doel van SEAD/DEAD is het uitschakelen van (delen van) vijandelijke A2AD-capaciteiten om vrijheid van handelen op het slagveld te creëren en behouden en is inherent een *joint* activiteit. Defensie erkent dat gesynchroniseerde activiteiten vanuit zowel het lucht, land, maritieme, cyber en space-domein noodzakelijk zijn om het voornoemde doel te kunnen bereiken. Om die reden zijn voortkomend uit de Defensienota 2022 niet alleen specifieke maatregelen genomen om de SEAD/DEAD capaciteit van de Luchtmacht te verbeteren (o.a. met uitbreiding van het aantal F-35 jachtvliegtuigen en verbeterde *Anti-A2AD*-bewapening voor de F-35 (Kamerstuk 27 830, nr. 402)), maar ook in *Deep Strike* capaciteiten maritiem en land (Kamerstuk 27 830, nr. 376 en 391). Daarnaast is met de Defensienota 2022 ingezet op de versterking van Special Operations Forces (SOF), welke ook een rol kunnen spelen in operaties gericht op SEAD/DEAD. Tot slot zijn cyber en space in het doorlopende proces van krijgsmachtontwikkeling geïdentificeerd als belangrijke ontwikkelgebieden voor een toekomstbestendige inrichting van onze krijgsmacht.

² NATO Strategic Concept 2022.

Vraag 8

Overweegt u om de resterende Nederlandse F-16's aan te houden of modernere F-16's te verwerven om efficiënt en effectief invulling te kunnen geven aan het ondersteunen van het grondoptreden met *Air Interdiction of Close Air Support*?

Antwoord 8

Nee. Op dit moment bevindt de Nederlandse Luchtmacht zich in de laatste fase van de transitie van de F-16 naar de F-35, waarbij de F-35 dit jaar de status *Fully Operational Capability* (FOC) bereikt en alle taken van de F-16 overneemt. Daarna bouwt de F-35 capaciteit de aankomende jaren verder op tot drie volwaardige squadrons. Gedurende de transitieperiode is het personeel (technische personeel en vliegers) stapsgewijs omgeschoold van de F-16 naar de F-35 in overeenstemming met de afbouw van de F-16 capaciteit. De Kamer wordt hierover jaarlijks geïnformeerd middels de Voortgangrapportage Project Verwerving F-35 (Kamerstuk 26 488, nr 476). Het gevolg hiervan is dat de personele capaciteit voor de F-16 vanaf 2024 onvoldoende is om de F-16 als tweede jachtvliegcapaciteit in stand te houden en in te zetten. Daarnaast wordt een deel van de resterende Nederlandse F-16's gereed gesteld en geleverd aan Oekraïne (Kamerstuk 36 045, nr. 166 en Kamerstuk 36 045, nr. 173).

Vraag 9

Kunt u toelichten welke implicaties de aanbevelingen van prof. Justin Bronk in het artikel hebben voor de Nederlandse Luchtmacht van de toekomst in het NAVO MDO-concept?

Antwoord 9

Het NAVO Multi Domein Optreden (MDO) concept is een conceptuele koers voor de ontwikkeling van NAVO's manier van optreden in de toekomst. Zodanig informeert het MDO-concept het *NATO Defense Planning Process* (NDPP) waarin de benodigde capaciteiten om effectieve Multidomein Operaties uit te voeren vastgesteld worden en toegewezen aan de bondgenoten. De aanbevelingen van prof. Bronk met betrekking tot Europese *shortfalls* in het luchtdomein zijn in lijn met inzichten die NAVO hieromtrent opgedaan heeft binnen het NDPP. Een typische MDO-missieset betreft Counter Anti Access/Area Denial (C-A2/AD). De bijdrage van het luchtwapen (o.a. dat van Nederland) aan deze missieset die vraagt om geïntegreerde effecten uit alle domeinen, betreft onder andere SEAD/DEAD-missies voor F-35s (inclusief alle benodigde ondersteuning en munitie) en *penetrating Intelligence Surveillance and Reconnaissance* (ISR) middelen, zoals prof. Bronk benoemd.

Vraag 10

Hoe verklaart u de harde conclusies die RUSI trekt over de inzetbaarheid van de F-35?

Antwoord 10

Zoals reeds in het antwoord op vraag 8 toegelicht heeft de Nederlandse Luchtmacht zich de afgelopen jaren ingespannen voor een succesvolle transitie naar de F-35, met het doel om dit jaar alle taken van de F-16 over te nemen. Gedurende deze periode is tegelijkertijd de inzetbaarheid van de F-16 gehandhaafd en personeel om die reden stapsgewijs omgeschoold van de F-16 naar de F-35. In combinatie met de afgelopen jaren van bezuinigingen, operationele inzetten van zowel de F-16 alsook de F-35 en uitdagingen in de beschikbaarheid van materieel en ondersteunende apparatuur, betreft dit geen gemakkelijke opgave en heeft dit zijn invloed gehad op de inzetbaarheid van de F-35. Inmiddels heeft de Nederlandse Luchtmacht verschillende maatregelen genomen om de inzetbaarheid van de F-35 te vergroten. Zo is er structureel nauw overleg met het F-35 programma en de Amerikaanse overheid om de beschikbaarheid van het voornoemde materieel en ondersteunende apparatuur te vergroten. Ook wordt onderzocht hoe met industriële partners de doorlooptijden van onderhoud kunnen worden verkleind. De Kamer is hierover geïnformeerd middels de laatste twee voortgangsrapportages project Verwerving F-35 (Kamerstukken 26 488, nr. 473 en 476). Verder zal het afstoten van de F-16 ten behoeve van Oekraïne aan het einde van dit jaar

en de omscholing van het laatste deel van het personeel tevens een positieve invloed hebben op de inzetbaarheid van de F-35.

Vraag 11

Zijn de inzichten uit het RUSI-rapport betrokken bij de A-brief «Programma doorontwikkeling F-35» (Kamerstuk 26 488, nr. 475)? Op welke wijze is dat gebeurd, en zo niet, hoe gaat u dat alsnog doen, aangezien deze brief aan de Kamer twee maanden voor het uitbrengen van het RUSI-rapport werd verzonden?

Antwoord 11

De keuze om de doorontwikkeling van de F-35 in een programmatische aanpak vorm te geven staat los van het RUSI-rapport. Deze keuze is gebaseerd op het feit dat de doorontwikkeling van dit vliegtuig niet zelfstandig door Nederland wordt uitgevoerd, maar gezamenlijk met de partnerlanden in het F-35 programma. Onder leiding van het F-35 *Joint Program Office* (JPO) wordt de F-35 doorontwikkeld volgens de methodiek van *Continuous Capability Development and Delivery* (C2D2). Deze methodiek beoogt snel in te spelen op nieuwe dreigingen en technologische ontwikkelingen. Inzichten uit het RUSI-rapport kunnen wel relevant zijn voor het stellen van prioriteiten voor *air power* en in de doorontwikkeling van de F-35, en zullen door Defensie worden meegenomen bij het bepalen van de Nederlandse inbreng in het internationale programma.

Vraag 12

Wat betreft de doorontwikkeling van de F-35 raamt u 5,8 miljard euro voor de komende dertig jaar en geeft u aan taakstellend te kunnen blijven, terwijl de Amerikanen onder druk van de Amerikaanse Rekenkamer de Block 4-upgrade een losstaand programma (Major Acquisition Program) maken en er zorgen zijn over de haalbaarheid voor 2030; hoe verhoudt zich dit tot de eerdergenoemde A brief «doorontwikkeling F-35»?

Antwoord 12

De situatie in de Verenigde Staten is anders dan hier in Nederland. Het Amerikaanse F-35 JPO is leidend in het programmamanagement van de doorontwikkeling van de F-35, en binnen de genoemde C2D2 methodiek worden kleinere en grote updates ontwikkeld en geïmplementeerd. De genoemde Block 4 upgrade omvat meerdere verbeteringen en wordt nu inderdaad op advies van de Amerikaanse Rekenkamer als een subprogramma van het grotere F-35 programma aangestuurd. Daarmee komt er in de Verenigde Staten aanvullend toezicht op het verloop van deze upgrade wat zal leiden tot meer transparantie. Ook voor de informatievoorziening aan de Kamer heeft dit positieve gevolgen.

Het programma doorontwikkeling F-35 omvat echter meer dan alleen de grote Block 4 upgrade: er zijn ook diverse kleinere upgrades die uit het programma-budget worden gefinancierd, en met de voorgenomen programmatische aanpak ontstaat een completer beeld wat de doorontwikkeling van het wapensysteem op de lange termijn kost. Verder biedt een overkoepelende programma-aanpak meer flexibiliteit om in te spelen op nieuwe ontwikkelingen, bijvoorbeeld als specifieke upgrades worden versneld of vertraagd.

Vraag 13

Kunt u uitleggen welke afwegingen u heeft gemaakt om de breed gesteunde motie Boswijk en Van Dijk (Kamerstuk 36 410 X, nr. 76) niet uit te voeren, maar in hetzelfde tijdsbestek wel de A-brief «doorontwikkeling F-35» aan de Kamer te sturen?

Antwoord 13

De aangenomen motie van Boswijk en Van Dijk betrof de behoeftestelling voor de oprichting van een tankbataljon. Echter, aan deze motie kan Defensie op dit moment geen invulling geven omdat binnen de afspraken van het Defensiematerieelproces (DMP) het niet toegestaan is een A-brief te versturen zonder financiële dekking op de begroting. Na het opstellen van de begroting 2025, kunnen projecten aanvullend op de Defensienota 2022 worden gestart. Defensie volgt vanwege de internationale aspecten van het programma «Doorontwikkeling F-35» niet de standaardfasering van Defensie Materieel-

proces (DMP, Kamerstuk 27 830, nr. 431). De brief over de doorontwikkeling van de F35 is daarom geen A-brief maar een programmabrief. De Kamer zal jaarlijks worden geïnformeerd over de voortgang en de mate waarin verplichtingen worden aangegaan. De uitgaven voor deze doorontwikkeling worden financieel gedekt vanuit het investeringsprogramma.

Vraag 14

Onderschrijft u de visie van het RUSI-rapport dat kritisch is over de doctrinaire rol van de Nederlandse Luchtmobiele Brigade binnen het Commando Landstrijdkrachten? Waarom?

Antwoord 14

De NAVO vraagt naast zware capaciteiten ook om snel inzetbare (lichte) eenheden die over grote afstand verplaatst kunnen worden, zoals de *Allied Response Force*. Bij de inzet van snel inzetbare eenheden zoals de Luchtmobiele brigade (of het Korps Mariniers) wordt, zoals bij elke capaciteit, doctrinair rekening gehouden met zowel de operationele voordelen als de kwetsbaarheden. Naast verplaatsen via de lucht vergroten we daarom de inzetmogelijkheden van de brigade door ook de grondmobiliteit te verbeteren o.a. met het nieuwe luchtmobiele voertuig.

Vraag 15

Om de impact van de bevindingen van het RUSI-rapport over de richting die Nederlandse *air power* op zou moeten gaan te beoordelen, is het cruciaal dat de Kamer een goed beeld heeft van hoe het luchtoptreden randvoorwaardelijk is voor met name het land of maritieme optreden; kunt u dat toelichten?

Antwoord 15

Het optreden van de krijgsmacht en het veranderende karakter van oorlogsvoering vereisen in toenemende mate gesynchroniseerde en geïntegreerde effecten uit alle domeinen. Het luchtdomein kan derhalve een versterkend effect hebben op de effecten in het land- of maritieme domein. Het luchtoptreden onderscheidt zich door de karakteristieken «hoogte», «snelheid» en «bereik». Hierdoor dragen activiteiten in het luchtdomein, naast dat deze zelfstandig kunnen bijdragen aan het behalen van strategische, operationele en tactische effecten, ook significant bij aan de versterking van effecten in zowel het land- alsook het maritieme domein. Uit recente conflicten blijkt dat het luchtoptreden, vooral in de eerste fase van een conflict, cruciaal is voor het behalen en behouden van luchtoverwicht (*control of the air*). Met dit luchtoverwicht neemt de vrijheid van handelen in het land- en maritieme domein sterk toe waarmee het optreden op land en op zee effectiever wordt. De huidige oorlog in Oekraïne laat zien dat het niet beschikken over luchtoverwicht aan beide kanten kan bijdragen tot een statisch conflict waarin beide partijen zeer beperkt zijn in hun vrijheid van handelen. Vrijwel elke vorm van militair optreden begint bij een goed beeld van de omgeving. Door de bolling van het aardoppervlak is het sensorbereik van schepen en landsystemen beperkt. Middels het uitvoeren van *Intelligence, Surveillance* en *Reconnaissance* (ISR) taken, vergoot luchtoptreden het beeld voor schepen en landoptreden. Het luchtoptreden draagt binnen het maritieme domein bijvoorbeeld bij aan het detecteren en identificeren van doelen (o.a. vijandelijke vlootverbanden of onderzeeërs), het doorgeven van doelinformatie om deze aan te grijpen of het zelf aangrijpen van dergelijke doelen middels de inzet van eigen wapens. Dit noemen we *Anti Surface Warfare* (ASuW) en *Anti Submarine Warfare* (ASW); het laatste is tevens cruciaal in de bescherming van het eigen vlootverband. De karakteristieken «snelheid» en «bereik» maken het ook mogelijk om snel mensen, materieel en voorraden over grote afstanden te verplaatsen; ook op land of tussen land en schepen. Dit omdat personeel, materieel of voorraden snel nodig zijn voor het gevecht ter plaatste, of voor de afvoer vanaf de gevechtslocatie. Tevens draagt gewapende inzet van luchtwapensystemen direct bij aan het uitschakelen van vijandelijke eenheden op het gevechtveld om doorbraken binnen het landdomein te bewerkstelligen of eigen landeenheden te beschermen tegen aanvallen van vijandelijke eenheden. Ten slotte wordt het luchtdomein ook breed gebruikt door (onbemenste) middelen van zowel maritieme als landsystemen. Een luchtruim waarvan vrij gebruik gemaakt kan worden moet bevochten worden en continu bevochten blijven

om te behouden. Dus met (tijdelijk en plaatselijk) luchtoverwicht wordt en blijft de 3^e dimensie een essentieel domein voor alle overige domeinen.

Vraag 16

Kunt u conceptueel uitleggen hoe de *air-component* de randvoorwaardelijk taken uit dient te voeren en welke Nederlandse luchtcapaciteiten daar cruciaal en van minder belang voor zijn?

Antwoord 16

De Nederlandse luchtmacht beschikt over verschillende luchtwapensystemen die, de in de beantwoording van vraag 15 benoemde taken, kunnen uitvoeren. De meeste luchtwapensystemen kunnen één of meerdere van deze taken uitvoeren. Verschillen zijn te onderscheiden door o.a. afstanden, gewicht dat deze systemen mee kunnen nemen, mate van bescherming tegen aanwezige dreigingen en specifieke bewapening om doelen aan te grijpen in het land- of maritieme domein. Al deze luchtwapensystemen zijn cruciaal voor de ondersteuning van het land- en maritieme optreden; een aantal maken geïntegreerd deel uit van het operationele concept van een vlootverband of van *Air Maneuver* binnen het landdomein.

Vraag 17

Over de aanschaf van vier extra MQ-9 Reapers heeft het lid Tuinman eerder al schriftelijke vragen gesteld en in dit RUSI-rapport komt wederom een kritisch geluid over deze aanschaf in het kader van de huidige gebezigde NAVO-scenario's, dat leidt tot de vraag of u het advies om de vier extra toestellen te annuleren overneemt en zo nee, waarom niet?

Antwoord 17

Zoals opgenomen in de beantwoording van de eerdere schriftelijke vragen van het lid Tuinman (Kamerstuk ah-tk-20232024, nr. 911) blijft de MQ-9 onderdeel van de krijgsmacht welke meer en meer zal bestaan uit onbemenste systemen. Defensie beschikt met uiteindelijk acht MQ-9 toestellen over een *Airborne Intelligence, Surveillance and Reconnaissance* (ISR) capaciteit die in staat is gelijktijdig op twee assen, boven land en boven zee, hoogwaardige informatie te verzamelen. Het uitbreiden en versterken van de huidige MQ-9 *Medium Altitude Long Endurance Unmanned Aerial System* (MALE UAS) capaciteit draagt bij aan het vermogen van Defensie om Informatie Gestuurd Optreden mogelijk te maken en geeft invulling aan het door Nederland geaccepteerde NAVO *Air capability target* ten aanzien van Joint ISR-capaciteit. Zo draagt de MQ-9 momenteel bij aan *Air Shielding* operaties aan de NAVO Oostflank. Door langs de grens van het NAVO- grondgebied en over internationale wateren te vliegen, verzamelt de MQ-9 inlichtingen die bijdragen aan het opbouwen van een accuraat situationeel beeld.

Vraag 18

Deelt u de mening van het RUSI-rapport dat lucht- en raketverdediging in eerste aanleg bij de hoogste NAVO-commandant moet worden neergelegd, gezien het feit dat Nederland naast NAVO artikel 5, de bondgenootschappelijke verdediging, ook een verantwoordelijkheid in NAVO artikel 3, *resilience*- heeft?

Antwoord 18

De NAVO heeft een geïntegreerde lucht- en raketverdediging (*Integrated Air and Missile Defence*, IAMD) om het NAVO-verdragsgebied te beschermen tegen luchtdreigingen. Daarbij werken bondgenoten nauw samen om hun nationale luchtverdedigingssystemen geïntegreerd te laten optreden. Omdat luchtverdedigingscapaciteiten hoog technologisch en kostbaar zijn, en daarom relatief schaars, moeten keuzes worden gemaakt in te verdedigen locaties. Met het oog op deze keuzes bepalen bondgenoten in overleg met de NAVO welke luchtverdedigingscapaciteiten zij beschikbaar kunnen stellen aan de NAVO. De NAVO bepaalt vervolgens waar en hoe deze capaciteiten zo optimaal mogelijk worden ingezet. Daarbij speelt mee of het bondgenootschap zich in vredes-, crisis- of conflicttijd bevindt, omdat SACEUR verschillende bevoegdheden heeft in de verschillende fasen. In geval van een crisis of conflict kan besloten worden om SACEUR meer bevoegdheden te geven.

Het is belangrijk dat NAVO's luchtverdedigingscapaciteiten aansluiten op deze NAVO-systematiek. Nederland kiest er voor te investeren in schaarse luchtverdedigingsmiddelen.

Vraag 19

Hoe komt het dat grondgebonden lucht- en raketverdediging in Nederland onderdeel uitmaakt van de Landmacht, maar qua optreden onder de Luchtmacht wordt geschaard?

Antwoord 19

In 2011 heeft Defensie er met de oprichting van het Defensie Grondgebonden Luchtverdedigings Commando (DGLC) voor gekozen om alle grondgebonden luchtverdedigingseenheden onder te brengen in één eenheid, onder *Single Service Management* van het Commando Landstrijdkrachten. De eenheid is gevuld met landmacht, luchtmacht en marine personeel. Dit is een bedrijfsvoeringskeuze.

Verschillende landen doen dit op een andere manier. Zo zijn bijvoorbeeld Amerikaanse PATRIOT-eenheden ingedeeld bij de landmacht en Duitse PATRIOT-eenheden bij de luchtmacht. Beide zijn even effectief en kunnen bij inzet zowel landmacht- als luchtmachteenheden, objecten en gebieden beschermen volgens de eisen en procedures die NAVO voorschrijft.

Vraag 20

Onderschrijft u de conclusie van een ander RUSI-artikel «Requirements for the Command and Control of the UK's Ground-Based Air Defence», dat specifiek ingaat op hoe grondgebonden luchtverdedigingssystemen (sensor, shooter en C2) dieper en beter moeten worden geïntegreerd in het gemeenschappelijk optreden? In hoeverre bent u daarover in gesprek met de Landmacht?³

Antwoord 20

Defensie onderschrijft de dreigingsontwikkeling en de daaruit voortvloeiende operationele noodzaak voor meer integratie van systeemcomponenten in de grondgebonden luchtverdedigingsketen. De uitdagingen die het artikel beschrijft zijn ook herkenbaar. Defensie probeert waar mogelijk belemmeringen vanuit de industrie voor meer integratie te doorbreken, bijvoorbeeld door initiatieven hiervoor binnen de NAVO en de Europese Defensie-industrie te steunen en door specifieke eisen op te nemen in materieelprojecten. Een voorbeeld daarvan is de integratie van de Nederlandse Multi Missie Radar in het NASAMS-wapensysteem.

Doctrine ontwikkeling en behoeftestellingen van grondgebonden luchtverdedigingssystemen vindt plaats onder regie van de Landmacht via het Joint Kenniscentrum Grondgebonden Lucht- en Raketverdediging, in nauwe samenwerking met de *warfare centers* van Landmacht, Luchtmacht en Marine. De ontwikkelingen binnen de NAVO in het algemeen en bij onze strategische partners in het bijzonder worden hierbij nauwlettend gevolgd.

Vraag 21

Klopt het dat de MQ-9 Reapers nog steeds niet volwaardig kunnen trainen in verband met AVG-wetgeving? Hoe zit dat voor de F-35, NH-90 en satellietcapaciteit?

Antwoord 21

De Commissie Brouwer heeft geconcludeerd dat de krijgsmacht klem zit tussen bestaande kaders en nieuwe dreigingen en dat dit vraagt om aanpassing van de bestaande kaders. Zonder grondslag is het verwerken van persoonsgegevens – onvermijdelijk in de informatieomgeving – niet rechtmatig. Onder coördinatie van de CIO is een informatiegestuurd optreden (IGO) wasstraat ingericht werkende oplossingen te ontwikkelen voor de ontwikkeling van IGO. Dit betreft zowel het optimaliseren binnen huidige kaders als structurele oplossingen in wet- en regelgeving. Op dit moment

³ RUSI, 17 april 2024, Requirements for the Command and Control of the UK's Ground-Based Air Defence (<https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/occasional-papers/requirements-command-and-control-uks-ground-based-air-defence>)

wordt onderzocht of, bijvoorbeeld in een Wet op de Gereedstelling, een grondslag kan worden gecreëerd met voldoende waarborgen voor privacy.

Vraag 22

Wat is de reden om juist voor het Nederlandse *air power* rapport een buitenlandse denktank te selecteren, gezien het feit dat de overige domeinrapporten over het algemeen door The Hague Centre for Strategic Studies (HCSS) zijn uitgevoerd?

Antwoord 22

De keuze voor het *Royal United Services Institute* (RUSI) is gebaseerd op selectiecriteria in het reguliere aanbestedingsproces van Defensie.

Vraag 23

Vindt u een eigenstandige Nederlandse kennis- en onderzoekpositie op het gebied van militaire expertise cruciaal in de veranderende tijden van nu? Vindt u de huidige kennis en expertise op het gebied van de militaire domeinen in het kennis-ecosysteem voldoende of moet Nederland daar specifiek in gaan investeren?

Antwoord 23

Een Nederlandse Defensie-specifieke kennisbasis is cruciaal. Deze wordt primair opgebouwd bij de strategische kennispartners TNO, NLR en Marin. Andere nationale en internationale onderzoeksinstituten voeren ook onderzoek uit voor Defensie, waaronder HCSS en Clingendael. Het kabinet hecht waarde aan het verder opbouwen van de kennisbasis met betrekking tot alle militaire domeinen.